

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СЕРЕДОВИЩІ СУЧАСНИХ ДІТЕЙ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ: ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: гендерні стереотипи, гендерні ролі, усне інтерв'ю, соціологічне дослідження.

Keywords: gender stereotypes, gender roles, spoken interview, sociological research.

Українське суспільство переживає значні соціокультурні трансформації, зумовлені війною та зміною суспільних уявлень про гендерні ролі. Молодь, як активний учасник цих змін, формує нові погляди на гендерні стереотипи, що впливає на їхню особистісну ідентичність, соціальну поведінку та професійні орієнтири. Дослідження гендерних стереотипів серед юнаків раннього віку дає змогу виявити, як змінюється їхнє сприйняття традиційних ролей та які чинники впливають на цей процес.

Завданням дослідження є виявлення та аналіз гендерних стереотипів серед юнаків раннього віку і визначення позитивних та негативних змін у сприйнятті гендерних ролей.

Розкриття гендерної проблематики частково можна помітити у праці Т. Говорук і О. Кікінеджі «Як навчати школярів долати гендерні стереотипи» (Київ, 2011), які присвятили дослідження просвіті шкільного середовища щодо гендерного уявлення і стереотипності. С. Вихор у праці «Гендерні стереотипи дітей раннього юнацького віку в контексті соціологічних досліджень» (Тернопіль, 2006) приділила увагу гендерному вихованню у підлітковому та ранньому юнацькому віці, зазначивши, що освіта прямо пропорційно пов'язана з вихованням.

У 2022 р. було проведене Всеукраїнське опитування українського соціуму, присвячене вивченню поширеності гендерних стереотипів у молодіжному середовищі. У ньому взяло участь 1 008 осіб з різних вікових категорій [2]. Проєкт було реалізовано завдяки плідній праці фахівчинь: І. Волосевич, О. Прочуханової, О. Стрельник.

Сформовані питання спеціалістів було використано й у нашому дослідженні задля порівняння власних результатів із даними всеукраїнського опитування з подальшим аналізом для вияву позитивних і негативних змін серед дітей раннього юнацького віку [2–3].

Методика усного інтерв'ю є важливим інструментом для дослідження в різних галузях науки, зокрема соціології, психології, історії. Вона полягає у взаємодії дослідника і учасника дослідження через вільну бесіду, під час якої дослідник ставить запитання та вислуховує відповіді учасника [4, с. 159–165]. Основні сенс і можливості цієї методики полягають у глибшому розумінні думок, почуттів та досвіду учасника, а також у можливості адаптувати взаємодію до потреб і характеристик кожного учасника. Взаємодія під час усного інтерв'ю сприяє відкритій та глибокій дискусії, а також може дати змогу спостерігати за невербальними проявами учасника. Цей метод дає змогу отримати детальну інформа-

цію про індивідуальний досвід, уявлення та переконання учасника, що є важливим для розуміння різних соціальних і психологічних явищ. Однак недоліки включають суб'єктивність результатів, часові витрати, складність аналізу, підвищений ризик впливу дослідника, а також обмежену участь учасників. Отже, методика усного інтерв'ю має свої переваги та недоліки, які треба враховувати під час використання.

Проведене соціологічне дослідження вияву гендерних стереотипів та уявлень ґрунтувалося на усному інтерв'ю, в якому брали участь 17 дівчат і 18 хлопців віком від 15 до 17 років [3].

У сім'ї переважна частина підлітків виховувалася матір'ю, меншою мірою батьком 54,2 % (2024), і ці дані відрізняються від дослідження за 2022 р., де виявлено, що матір'ю виховувалося 36 % опитуваних. Можемо зробити припущення, що головна роль у вихованні дитини все ж належить жінці в умовах сьогодення, в той час, коли чоловіки боронять Україну.

На питання «В сім'ї вашого дитинства в основному керівне становище належало...» 58,8 % відповіли, що було рівноправ'я, лише 14,1 % обрали, що воно належало батькові (2024). Ці дані відповідають всеукраїнським тенденціям: у 2022 р. також обрали варіант рівноправ'я – 60 %, а варіант «чоловікові» обрали 14 %. Отже, більше половини опитуваних зростали у родинях, де виховання базувалося на рівноправних стосунках батьків.

На питання «Хто несе більшу відповідальність за виховання дитини жіночої / чоловічої статі?» переважна більшість (відповідно 84 % та 85,1 % за 2022 р. та 2024 р.) відповіли, що має бути рівноправ'я. Цей показник щодо необхідності рівноправ'я, по-перше, є високим, а, по-друге, результати нашого дослідження збігаються із загальноукраїнською тенденцією.

В питанні про те, хто повинен виконувати більшу частину побутових справ у догляді за дитиною, ми побачили, що у підлітків так само є уявлення про те, що поділ обов'язків має бути рівноправним, але якщо загальноукраїнське опитування продемонструвало показник 90 %, то проведене нами опитування 2024 р. має показник хоч і більший за половину, але він значно поступається і складає 65,6 %. Можемо припустити, що на це вплинули економічні, соціальні фактори та війна в Україні.

Формування традиційних жіночих рис у дівчат і традиційних чоловічих рис у хлопців вважають важливим більше половини опитуваних (відповідно 45 % та 42,5 % у 2022 р. та 2024 р.). Результати дослідження відповідають загальноукраїнській тенденції, де ми бачимо, що майже половина опитаних українців надають важливе значення традиційним уявленням про стать.

У питанні про підкорення жінки чоловікові ми бачимо, що опитування 2022 р. показало більше половини незгодних із цим твердженням – 52,9 %. Варто звернути увагу, що наше дослідження 2024 р. демонструє ще вищий показник незгоди з домінуванням чоловіків і складає 74 %. Причини потребують глибшого дослідження. Можливо, факт активної участі жінок у війську, волонтерській діяльності і необхідність для жінки брати на себе відповідальність за родину в умовах війни (якщо чоловік на фронті) сприяли зростанню незгоди з домінуванням чоловіків. Також причиною може бути зростання гендерної обізнаності юнаків.

У питанні щодо головної позиції у родині у 2022 р. 62 % опитаних висловилися за рівноправ'я у стосунках. Дослідження 2024 р. показало нижчі показники: 36,5 % юнаків підтримують ідею рівноправ'я, тоді як п'ята частина (21,1 %) опитаних відводить головну роль чоловікам. Можливо, під впливом покладання надій на ЗСУ, де переважають військові-чоловіки, відбулася зміна у бік патріархальних поглядів. Причиною може бути й суб'єктивні обставини формування юнаків, які брали участь у нашому дослідженні.

Щодо питання про те, що діти можуть страждати, якщо жінка працює заради заробітку, з цим твердженням погодилися 30 % у 2022 р. і 34,1 % підлітків у 2024 р. Водночас із цим не згодні у всеукраїнському дослідженні 2022 р. більше половини (52 %), у нашому опитуванні 2024 р. – тільки чверть опитуваних (26,4 %). Можемо припустити, що такий результат є наслідком ситуації, яка відбувається на території України і досягла кризи. Поки чоловіки проходять військову службу, домогосподарство й діти опинилися на плечах жінок.

Серед представників чоловічої статі 45 % у 2022 р. та 38,5 % у 2024 р. вважають, що чоловік у кар'єрній сфері є кращим лідером та керівником. Прикметно, що цей гендерний стереотип поділяє на 6,5 % менше чоловіків у нашому дослідженні. Можливо, можна говорити про те, що сучасні підлітки більше схильні поділяти ідеї гендерної рівності у суспільній сфері і кар'єрі. Водночас привертає увагу те, що якщо згідно зі всеукраїнським дослідженням більше половини жінок (52 %) не згодні з цим твердженням, то у нашому дослідженні з ним не погодилися лише чверть (26,4 %) дівчат. Ці показники демонструють відмінність уявлення дівчат щодо кар'єрної сфери чоловіків. Припустимо, що тут простежуються індивідуальні схильності юнаків або вплив воєнних дій, де підвищилася роль чоловіка як захисника.

У 2022 р. переважна більшість опитуваних не відчували якихось аспектів дискримінації – так відповіли 80 % опитуваних, але показник 2024 р. значно нижчий і демонструє третину (33,3 %). Це може свідчити, що переважна кількість дівчат стикалися з негативними явищами. Можна припустити, що це пов'язано з повномасштабною війною на території України і усвідомленням вразливості жінок в умовах воєнної агресії. Однак додатково могли вплинути на результати рефлексивні бесіди, які розширили уявлення підлітків про прояви гендерної дискримінації.

Проведений аналіз допоміг виявити тенденції, які є типовими для українського суспільства:

- часткове збереження патріархальних поглядів у родинах, де виховуються підлітки. Саме цей інститут впливає на формування їхніх поглядів щодо гендерних уявлень про ролі жінки й чоловіка, що вони далі несуть у суспільство;
- переважає переконання, що виховання родини незалежно від статі повинно відбуватися рівноправно чоловіком й жінкою, яке дає підстави оптимістичних прогнозів, що виховання дітей новим поколінням буде проходити без можливих викривлень гендерного сприйняття;
- наявний певний супротив патріархальним гендерним уявленням щодо жінки і чоловіка в соціумі. Половина опитуваних виявила негативне ставлення щодо цього.

Серед латентних ознак було виявлено те, що дівчата значно частіше, ніж хлопці, стикалися з дискримінацією та упередженим ставленням через свою стать. З одного боку, це свідчить про необхідність просвітницької роботи в соціальних осередках із метою формування толерантного ставлення в українському суспільстві. З іншого боку, це може свідчити про зростання обізнаності дівчат щодо гендерної рівності та гендерної нерівності, завдяки чому вони рефлексують випадки дискримінації.

Отже, у цій розвідці зроблено аналіз та порівняння кількісних показників щодо прояву гендерних стереотипів на всеукраїнському рівні за 2022 р. та в межах нашого дослідження за 2024 р. Було виявлено подібні ознаки і особливості гендерного сприйняття статі і пов'язаних із нею уявлень та стереотипів.

Наше дослідження є цінним для використання у майбутніх аналітичних працях із вивчення появи нових різноманітних тенденцій, які стосуються гендерної тематики в молодіжному українському середовищі.

Джерела та література

1. Алексєєва Г. В. Маскулінність, фемінність як чинник особистісної самоідентифікації у юнацькому віці. Київ, 2005. 19 с.
2. Волосевич І., Прочуханова О., Стрельник О. Гендерні стереотипи та ролі очима молоді: до і після початку повномасштабної російської агресії. Звіт за результати дослідження. 2022 р. 88 с.
3. Опитування дітей раннього юнацького віку (Дослідження проведено Бардіною А. Д. 02.05.2024 року серед дітей віком від 15 до 17 років у м. Київ та м. Краматорськ).
4. Серєда В. Усна історія як метод і методологія: деякі проблеми створення та інтерпретації. Львів, 2007. С. 159–165.